

BØRNESANATORIER OG BØRNEHJEM SAMT ANDEN PRIVAT FORSORG FOR GRØNLANDSKE BØRN I TIDEN 1920 – 1965

Af G. N. Bugge

Da den store Grønlandskommission i 1950 afgav sin betænkning, var det sundhedsvæsenet, der naturligt fik en prioritet, medens de sociale opgaver blev overladt til det grønlandske samfund selv at administrere og finansiere gennem landsråd og kommuneråd ved midler, der indgik som forbrugsafgifter på visse varer. Hertil kom de beløb, der af private foreninger blev ydet særlig til anlæg og drift af børneinstitutioner.

I 1965 blev de sociale spørgsmål af Ministeriet for Grønland taget op til en dybtgående undersøgelse, bl. a. ved assistance af Direktoratet for Børne- og ungdomsforsorgen, der i løbet af sommeren ved et særligt rejsehold foretog en kortlægning af de vigtigste børneforsorgsproblemer i Grønland. Baggrunden var dels den eksplosive befolkningstilvækst og ændring i såvel erhvervs- som samfundsstruktur og dels bestræbelserne for at koncentrere befolkningen på færre pladser. Disse forhold havde medført sociale konsekvenser, som man nu ville prøve at forebygge og afværge.

Inden ny foranstaltninger gennemføres, er det naturligt, at der i dette tidsskrift gives en oversigt over, hvad der *hidtil* fra *privat* side er udrettet på børneforsorgens område. Det skal dog bemærkes, at det værdifulde arbejde, som landsorganisationen *Red Barnet* har gjort ved oprettelsen af ca. 20 børnehaver, ikke omfattes af denne artikel på grund af denne opgaves særlige karakter, hvilket også gælder den vuggestue, som *Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn* for nylig har opført.

Til indledning bør omtales de kår, som de grønlandske børn levede under i de første årtier af dette århundrede. I det gamle Grønland var anbringelsen af uforsørgede børn ikke det problem, som det blev senere. Det var en så naturlig og almindelig foreteelse, at en fanger mistede livet på grund af sit farlige erhverv, at det var en selvfølge, at slægtninge og bopladsfæller tog sig af børnene og sørgede for, at de fik den nødvendige pleje og opdragelse. Denne form for børneforsorg var ganske naturlig, da familierne boede sammen i større huse med delvis fælles husholdning, men dette var ved århundredets begyndelse et forlængst overstået stadium. Hver familie boede nu i sit eget hus. De gamle regler blev udbyggede, og det blev overladt til det offentlige forsørgelsesvæsen, der nu havde pligt til at drage omsorg for, at de forsørgerløse børn blev anbragt i pleje. Der var gennem kommunkasserne stillet midler til rådighed for dette formål. Disse midler blev imidlertid

ofte administrerede med en vis karrighed. Måske skyldtes dette, at det overskud, der ved årets slutning fremkom, blev fordelt til erhververne efter bestemte regler, den såkaldte repartition.¹ Dette var antagelig en af de mange årsager til, at plejebørnenes kår blev så ringe. Der var faktisk opstået en pariakaste i det grønlandske samfund.

Fadderskaber.

En af de første, der organiserede en indsats til fordel for de grønlandske børn, var frk. *Elise Motzfeldt Bøggild*.² Hun var født i Holsteinsborg i 1855 og kom som 22-årig til Danmark, hvor hun boede resten af sit liv. Hun fik i årene umiddelbart efter 1ste verdenskrig dannet en lille privat komite *Den Motzfeldt Bøggildske Indsamling*,³ hvis formål var at foranledige, at nødlidende grønlandske børn blev anbragt i gode fangerhjem og at sørge for midler til anskaffelse af tøj. Dette var den første form for „fadderskaber“. Det er værd at huske, at det var en grønlænderinde, der tog dette initiativ. Hun døde i 1940. Vi, der har kendt hende, vil altid mindes hende ved hendes hædersnavn „Tante Grønland“. I 1924 overtog *Foreningen til hjælp for grønlandske Børn* efter aftale med frk. Motzfeldt Bøggild anbringelsen af grønlandske børn. Af foreningens beretning for 1926 fremgår det, at der af kredslæge *A. Bertelsen* i Umanak var blevet indsendt en meget detaljeret rapport om børnenes forhold i distriktet. Han omtaler heri, hvordan han på sine rejser i distriktet havde fundet 82 børn tilhørende 42 familier, som i det sidste år havde lidt nød, og om hvilke, der med sikkerhed kunne forudses, at dette (*trods* den kommunerådene givne bemyndigelse til hjælp i forskellig form) også ville gentage sig i det kommende år. Aldersgrænsen var sat til 15 år, og ved at lide nød forstod han, at børnene i et længere tidsrum dag efter dag måtte gå sultne i seng, samt at deres beklædning var så mangelfuld, at de ikke kunne færdes ude i vintermånederne. Det var altid værst i november og december. Denne rapport fyldte ikke mindre en 9 folio ark. Et grundigt og velunderbygget arbejde karakteristisk for dr. Bertelsen. Han mente iøvrigt, at ca. 25 kr. pr. barn som hjælp ville være tilstrækkeligt. De nødvendige midler blev omgående sendt. Der blev også, bl. a. efter dr. Bertelsens anvisning af foreningen oprettet komiteer ved kolonierne til at forestå uddeling af hjælp til børn. Disse komiteer kom til at bestå af læge, præst, kolonibestyrer og i hvert tilfælde tiltrådt af de pågældende steders kommunerådsformand.⁴ Denne hjælp blev af foreningen organiseret og virker den dag i dag. I de første år blev der ydet 75 kr. pr. barn senere blev det forhøjet til 120 kr. Hjælpen blev som hovedregel ydet i naturalier.

I 1935/36 bortrev en voldsom influenza epidemi 9 % af Angmagssaliks voksne befolkning. Der blev straks fra Grønlands styrelses side skaffet de mange forsørgerløse børn en midlertidig hjælp fra kongen og dronningen, men ifølge *Sara Tønnesens* beretning var dette ikke tilstrækkeligt, da epidemien fortsatte. *Scoresbysund*

Komiteens formand, kaptajn *Ejnar Mikkelsen*, tog derfor initiativet til at skabe en permanent forsorg for de forsørgerløse grønlandske børn. Komiteen påtog sig straks det økonomiske ansvar for 20 børn og frimurerordenen for de 44 mindste børn. Ejnar Mikkelsen søgte nu ad privat vej at skaffe yderligere midler. Da epidemien ophørte, var der ialt 123 forsørgerløse børn. Der blev nu skaffet penge til veje, der sikrede alle disse børn indtil deres fyldte 15. år. Dette skete ved fadderskaber, hvor ved fadderne forpligtede sig til gennem 15 år at yde 75 kr. pr. barn. Hjælpen blev givet i form af tøj og mad. Sara Tønnesen rejste i sommeren 1936 til Angmagssalik, hvor hun i to år forestod dette hjælpearbejde, som havde været så vel forberedt af bestyrer *Magnus Jensen* og sygeplejerske *Signe West*.⁵

Også *Red Barnet* var i tiden efter sidste verdenskrig igang med at formidle fadderskaber for grønlandske børn og iværksatte ligeledes en række bespisninger af børn. *Dansk Røde Kors* stillede i 1946 et beløb på kr. 54.000,- til disposition for lægerne til anvendelse efter deres skøn. Heraf blev der også givet hjælp til mange børn.

Hjælp i form af fadderskaber er nu blevet gennemført i over 45 år, og det har utvivlsomt tidligere haft sin store betydning. Forhåbentlig vil denne form for „nødhjælp“ inden længe være helt overflødig, når det grønlandske samfund på en anden og bedre måde selv vil være i stand til at give disse børn en betrygget tilværelse.

Børnesanatorier.

Et skelsættende år for børneforsorg i Grønland blev året 1923. Inden for ansvarlige kredse var man blevet klar over, at det ikke kunne gå som hidtil. Således holdt fhv. distriktslæge *S. Barchalia* i marts 1923 et foredrag i Det grønlandske Selskab om sundhedsforholdene i Grønland og kom her ind på de forældreløse børns sørgelige stilling. Han hævdede, at der burde føres et effektivt tilsyn med denne paria-kaste i det grønlandske samfund. De burde i særlige tilfælde kunne anbringes i et børnehjem, men fortsætter han „fra privat side gøres der nu et energisk arbejde for at få et sådant oprettet.“⁶ Og tilfældet ville, at netop da den danske *rigsdagsdelegation*⁷ samme år i juli ankom til Godthåb, overværede delegationen en bazar, der blev afholdt til fordel for oprettelsen af et børnehjem. Det var *Jens Chemnitz*, der havde sat sig i spidsen for en kreds, der samlede ind til dette formål. Fra grønlandsk side var det første initiativ blevet taget.

De grønlandske børns forhold, som rigsdagsdelegationen nu blev bekendt med, havde gjort et uudsletteligt indtryk på deltagerne. De ynkedes over at se, hvor usseligt og fattigt mange af børnene måtte friste skæbnen, specielt de syge og forældreløse. Da delegationen kom tilbage til Danmark, var det *dem*, der tog det egentlige og afgørende initiativ til, at der fra dansk side blev *gennemført* en hjælp til de grønlandske børn. Nu havde det måske – efter vor opfattelse *idag* – været det mest

nærliggende, såfremt delegationen, med den parlamentariske indflydelse, de sad inde med, havde rejst hele spørgsmålet om de grønlandske børn i den danske rigsdag og foreslået, at der blev gennemført en lov til afhjælpning af disse tilstande. Det havde været naturligt. Men det gjorde man ikke. En sådan opgave lå tilsyneladende udenfor de rammer, som man på det tidspunkt mente gennemførligt fra det offentliges side. Det kan alligevel virke noget mærkeligt, når netop betydelige politikere som fhv. statsminister *Th. Zahle* og fhv. kirkeminister *Th. Povlsen* var med til at foreslå, at det måtte være en *privat* forening, der ved fremskaffelse af *private* midler skulle løse denne opgave. Og man var endda netop i gang med at forberede en ny lov for Grønland (loven af 1925), og formålet med deres rejse var iøvrigt at skaffe sig orientering *inden* denne lovs vedtagelse. Når man på dette tidspunkt ikke anså det for opportunt at foreslå en lovgivning på dette område, har det formentlig været, fordi man på forhånd var klar over, at det ikke var politisk gennemførligt. Et par år senere, da indenrigsminister *C. N. Hauge* havde været i Grønland, blev der dog gennemført en særlig social lov for Grønland nemlig alderdomsunderstøttelsesloven for Grønland af 1926.

Hvordan det nu end forholder sig, tjener det i allerhøjeste grad de danske rigsdagsmænd til ære, at de følte et ansvar og en forpligtelse til at hjælpe. Rigsdagsdelegationens medlemmer søgte nu kontakt med grønlandsinteresserede kredse, og resultatet blev som bekendt, at *Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn* blev stiftet den 14. januar 1924. Bestyrelsen kom til at bestå af ialt 9 medlemmer heraf fire rigsdagsmænd, der havde deltaget i rejsen nemlig: førstelærer *P. Kammersgaard*, grosserer *V. Lemvigh-Müller*, fhv. kirkeminister *Th. Povlsen* og gårdejer *J. S. Vanggaard*, endvidere indvalgte direktør *J. Daugaard-Jensen*, medicinaldirektør *Gabriel Tryde*, formanden for Dansk Børnehjemsforening *Eske M. Eskesen* og sekretær i Dansk Røde Kors apoteker *Alb. Andresen*. Bestyrelsens formand blev grosserer Lemvigh-Müller. Foreningens *vedtægter* blev godkendt den 10. juni 1924 og blev senere med uvæsentlige rettelser ændret i 1933 til de idag gældende. § 1 og § 2 lyder således:

- § 1. Foreningens formål er at hjælpe nødlidende eller svagelige grønlandske børn.
- § 2. Formålet søges opnået ved: 1. Oprettelse af hjem i Grønland for børn, der er uden forsørgere, for moderløse spædbørn eller for børn, der af anden grund er hjælpeløse, samt for børn, der lider af eller er disponerede til tuberkuløse sygdomme. Børn med smitsom tuberkulose bør dog være udelukkede. 2. Anbringelse af forældreløse eller på anden måde hjælpeløse, grønlandske børn i gode grønlandske hjem, hvor de på betryggende måde kan opdrages under de deres udvikling nødvendige livsvilkår. 3. At skaffe nødvendige ernæringsmidler og anden for børnenes trivsel nødvendig hjælp til trængende, forsømte eller svagelige børn.

Sydgrønlands landsråd og Rigsdagsdelegationen, Godthåb 1923.

Stående bagest: P. Kammersgaard, V. Pürshel, Mads Degnbol, Th. Povslen, I. P. Olufson, Simon Olsen.

Foran disse stående: Th. Zahle, Kristian Hammeken, Karl Rosing, Peter Albrechtsen.

Siddende på bæk: Ole Petersen, Isak Lund, Lemvig-Müller, Kr. Lyng. J. S. Vanggaard, John Høegh.

Siddende på jorden: Kristoffer Salomonsen, Hendrik Lund, Hesikiel Berthelsen.

Disse har stort set været de grundlæggende principer lige fra starten til nu. Man var ganske vist i begyndelsen inde på at ville oprette egentlige børnehjem, men man endes hurtigt om primært at ville hjælpe de *svagelige* børn ved oprettelse af *børnesanatorier* som et virksomt led i bekæmpelsen af tuberkulosen, medens man ville søge at få de raske, forældreløse børn anbragt i plejehjem.

Der havde før foreningens stiftelse været en del presseomtale, som ikke blev mindre, da man henvendte sig til offentligheden om økonomisk støtte. Der blev i 1924–25 foretaget en efter tiden storstilet indsamlingskampagne og medlemshvervning, som gav særdeles gode resultater. Det varede derfor ikke længe, før den økonomiske baggrund forelå for at kunne komme igang med planlægningen og opførelsen af et børnesanatorium. Allerede i april 1925 ankom S/S Hans Egede med håndværkere til Sukkertoppen. Forstanderinden, en Røde Kors søster, frk. *Ingeborg Mühlendorff*, kom i oktober, og den 15. november 1925 blev det første børnesanato-

rium i *Sukkertoppen indviet*. Det var en træbygning med plads til 20 børn. Den blev med det samme taget i brug. Den første tilsynsførende læge var distriktslæge *Poul Holbeck*. Ifølge årsberetningen for 1926 havde der i årets løb været tre dødsfald blandt børnene, nemlig to på grund af tuberkuløs meningitis og et af lungebetændelse. Man tænker uvilkårligt på, at det var på høje tid, at man kom i gang, og at det var helt rigtigt, at man netop valgte at opføre børnesanatorier. En ny epoke for børneforsorg var hermed begyndt. Det private initiativ havde holdt sit indtog i det ellers så utilgængelige land.

Efter at det første børnesanatorium nu var i fuld drift, gik man hurtigt igang med at indsamle midler til et nyt sanatorium. I 1929 lykkedes det at få det andet sanatorium opført i *Umanak* af samme type som det første. I 1938/39 blev der iværksat visse forarbejder til et tredje børnesanatorium i *Julianehåb*, men krigen satte en stopper for videre aktivitet. Det måtte vente.

Ved Danmarks besættelse i 1940 ophørte enhver normal forbindelse mellem Danmark og Grønland. Administrationen i Grønland sørgede for, at de to børnesanatorier blev forsynede fra Amerika med de varer, som de normalt havde fået fra Danmark. En enkelt episode fra den tid er værd at omtale. En vinterdag i 1939 blev forstanderinden ved *Umanak*, frk. *Elisa Løve-Østerbye* og hendes medhjælper frk. *Esther Balle* sammen med deres børn overfaldet af et kobbelt bidske hunde. De forsvarede tappert deres børn, indtil der kom hjælp, men blev varigt medtagne af hundebid. De modtog begge i 1941 anerkendelse fra hjælpefonden Pligtens Ofre.⁸ Frk. *Løve-Østerbye* blev forflyttet til *Sukkertoppen*, hvor hun døde i 1944.

Efter krigen gik man med det samme igang med at planlægge opførelsen af det påbegyndte børnesanatorium i *Julianehåb*. Imidlertid var materiale-mangel, voldsomme prisstigninger m. m. skyld i, at alle beregninger blev kuldkastede. De økonomiske vanskeligheder blev alligevel overvundne takket være et tilskud fra *Julemærkekomiteen* på kr. 100.000,—. I 1949 blev børnesanatoriet i *Julianehåb* indviet.

Det skal her indskydes, at efter kongeparrets besøg i Grønland i 1952, blev der af pressefotograferne iværksat en indsamlingskampagne med det resultat, at der blev overdraget kongeparret 5,4 millioner kroner som en gave til humanitære formål i Grønland. For disse midler blev der dannet en fond under navnet: *Kong Frederik den Niende og Dronning Ingrid's fond til bekæmpelse af tuberkulosen i Grønland* (Majestæternes fond). Disse midler blev af afgørende betydning for, at det økonomisk blev muligt at oprette en række børneinstitutioner. — Endvidere gav hendes *Majestæt Dronning Ingrid* sit tilsagn om at være protektrice for Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn.

Foreningens næste plan gik ud på at få et børnesanatorium opført i *Diskobugten*. Til dette formål stillede *Den danske Købstadforening* et beløb på kr. 231.000,— til

Dansk Røde Kors' Børnehjem i Julianehåb.

Foto: P. Thomsen

disposition. Beløbet var indgået som gave fra 60 danske købstadskommuner, her-til kom yderligere et tilskud på kr. 750.000,— fra Majestæternes fond. Det store børnesanatorium i *Jakobshavn* blev indviet i 1954 med plads til 36 børn. I 1953 rejste kaptajn *Ejnar Mikkelsen* spørgsmålet om et femte børnesanatorium på Østkysten. Læge, fru *Rigmor Rørdam Holm* og skoleinspektør *Johs. Jørgensen*, som også begge havde særlig kendskab til forholdene ved *Angmagssalik*, var behjælpelige ved planlægningen. Resultatet blev, at børnesanatoriet ved *Angmagssalik* blev indviet i 1957 og fik navnet *Prinsesse Margrethes Børnesanatorium*. I dette tilfælde blev der også ydet betydelig økonomisk støtte af Majestæternes fond.

En selvfølgelig forudsætning for at kunne anlægge og drive disse sanatorier var, at *statens* tilladelse forelå. For de to første blev der af indenrigsministeriet udstedt et særligt *regulativ* for hvert sanatorium. Senere blev der af statsministeriet i 1949 udstedt et generelt regulativ for de af foreningen oprettede sanatorier. Dette indeholdt instruks for såvel den behandlende og tilsynsførende læges og forstanderindes pligter og beføjelser.⁹

Det *administrative* tilsyn lå hos Grønlands styrelse, medens det *lægelige* lå hos Sundhedsstyrelsen og de grønlandske sundhedsautoriteter. Ministeriet forbeholdt sig ret til, efter forhandling med bestyrelsen, at gennemføre sådanne forandringer, som tid efter anden måtte skønnes påkrævet. Endelig forbeholdt ministeriet sig ret til, såfremt de givne forudsætninger bristede, at forlange sanatoriet med bygninger og

materiel overdraget til Grønlands styrelse som ejendom til anvendelse til lignende formål, uden at der herfor skulle svares foreningen vederlag.

Når det *økonomisk* var muligt at opføre disse sanatorier, skyldtes det særlig i de første år betydelige kontingentindtægter, indsamlinger og bidrag fra en række virksomheder, foreninger og private personer. Foruden de allerede nævnte fonds og foreninger, der gav direkte tilskud til *anlægsudgifter* (herunder udvidelser m. m.), indgik også tilskud fra den grønlandske landskasse og fra tipstjenesten. Endelig blev der fra såvel staten som fra landskassen givet rente- og afdragsfri lån. (Realkreditlån kan endnu ikke optages i Grønland).

Anlægsudgifter for bygninger og inventar stiller sig således:

Byggeår	Børnesanatorier	Senge antal	Byggesum kr.	Udvidelse m. m. kr.	Anlægsudgift kr.
1925	Sukkertoppen	20	51.525	221.526	273.051
1929	Umanak	20	46.032	64.777	110.809
1949	Julianehåb	30	448.916	520.779	969.695
1954	Jakobshavn	36	1.197.657	—	1.197.657
1957	Angmagssalik	24	782.334	—	782.334
ialt ...		130	2.526.464	807.082	3.333.546

Udvidelser og moderniseringer er foretaget igennem de sidste 13 år. Samtlige bygningers værdi er efter det i 1965 gældende prisniveau steget betydeligt. Dette kommer klart til udtryk i den samlede brandforsikringssum, som pr. 1.11.65 androg kr. 7.121.500.

Børnesanatoriernes løbende *driftsudgifter* er i det væsentligste blevet dækket ved kontingenter, bidrag, indsamlinger o. l., først senere ved tilskud fra det offentlige. Som et udtryk for prisudviklingen kan anføres, at når gennemsnitsudgiften pr. døgn pr. barn i 1926 ikke oversteg kr. 1,50, var den i 1949 lidt under kr. 5,00, medens udgiften for 1965 androg kr. 20,76, hvoraf kostudgiften var kr. 4,18. Den *årlige* udgift pr. barn var i 1965 kr. 7.577,—. I disse tal er ikke medregnet kontorets administrationsudgifter i København. Indirekte tilskud fra staten blev givet ved fragtfri udsendelser til sanatorierne og ved frirejser for personalet. De første direkte tilskud fra staten blev ydet af Grønlands styrelse i tiden 1934–1947 og androg for denne periode ialt ca. kr. 215.000,—.¹⁰ Fra 1951 blev der af staten og den grønlandske landskasse bevilget faste årlige tilskud til driften efter samme regler som til statsanerkendte kystsanatorier i Danmark under henvisning til loven af 1924 om statsstøtte til tuberkuløses sygebehandling. Dette skete i erkendelse af, at børnesanatorierne havde løst en i høj grad påskønnet og nødvendig opgave gennem bekæmpel-

sen af tuberkulosen. I 1962 blev der etableret en ny tilskudsordning svarende til den, der var gældende for børnehjem i Grønland. Der blev nu fra statens side ydet 50 % og af landskassen i Grønland 40 % af tilskudsberettigede udgifter, medens foreningen selv afholdt de resterende 10 %. Dette blev motiveret med, at børnesanatoriernes opgave, som hidtil havde været sygdomsbekæmpende, efterhånden som tuberkulosen i de senere år var blevet tilbagetrængt, havde medført, at arbejdet nu i højere grad havde karakter af forsorgsarbejde, efter at flertallet af børnene var indlagte af *sociale* grunde.

Der var faktisk sket en ændring i *kriteriet* for *anbringelsen* af børn på sanatorierne. Et centralt spørgsmål, der naturligt kræver en nærmere omtale. Så tidligt som i en beretning fra den af Sundhedsstyrelsen til Grønland udsendte *lægeekspedition i 1947–48 anføres*, under en omtale af børnesanatorierne, at halsglandeltuberkulose ikke er særlig hyppig i Grønland, kun enkelte børn på sanatorierne var skrofuløse, adskillige led af udhelet led- eller knogletuberkulose, nogle var simpelt hen forsømte børn fra dårlige evt. tuberkuløse hjem, og ikke helt få var i virkeligheden blot plejebørn (måske endda tuberkulinnegative) på grund af forsørgers død eller sygdom.¹¹ Man var allerede dengang klar over, at der på sanatorierne fandtes børnehjemsbørn, et forhold som iøvrigt også omtales i Grønlandskommissionens betænkning af 1950.

I sommeren 1961 rejste redaktør *Erik Erngaard* i Grønlandsposten i forbindelse med en omtale af børnesanatoriet i Jakobshavn bl. a. spørgsmålet om, hvorvidt sanatorierne reelt virkede som børnehjem og fortsatte senere med en artikel under overskriften „Børnesanatorier af navn, men børnehjem af gavn“ og citerede som motivering herfor udtalelser af socialinspektør *Kaj V. Petersens* rapport til landsrådet.¹² Distriktslæge *H. Simmelsgaard*, der var tilsynsførende ved børnesanatoriet i Sukkertoppen, imødegik bladets udtalelser, idet han anførte, at for Sukkertoppens vedkomende skyldtes flertallet af indlæggelserne sygdomme, der krævede særlig kvalificeret pleje. Lægen var dog tilbøjelig til at mene, at bladet i for høj grad havde taget socialinspektørens udtalelser til indtægt, men udtalte alligevel, at enkelte af børnesanatorierne burde omdannes til børnehjem.¹³ Foreningens formand, fru *Lisbet Hindsgaul*, imødegik i en længere redegørelse redaktørens påstande og hævdede, at børnesanatorierne fortsat ville beholde deres præg som sanatorier, hvor svagelige børn, uanset at de var indlagt på social indikation, havde særlige krav på at blive behandlet. Børnesanatorierne kunne derfor ikke karakteriseres som børnehjem. Formanden oplyste imidlertid samtidig, at af 156 børn, der i vinterhalvåret 1960/61 var blevet indlagt, havde de 47 været anbragt på medicinsk indikation, medens de 109 havde været på social indikation.¹⁴ – Jeg kan hertil føje, at i 1963 var ifølge lægerapporter 148 børn af 168 indlagt af sociale grunde. Fru *Vera Skalts* bemærker

efter en rejse i Grønland i 1964, at nu var tuberkulosen trængt så meget tilbage i Grønland, at de 5 børnesanatorier virkede på linie med de almindelige børnehjem,¹⁵ medens læge fru *Rørdam Holm*, der er medlem af foreningens bestyrelse, i sin rejseberetning for 1964, hævder, at den af lægerne i deres rapporter anførte *causa sociale* dækker noget væsentlig mere nemlig: en række underdiagnoser.¹⁶

Imidlertid har man lov til at formode, at *Ministeriet for Grønland* har haft både vægtige og saglige grunde, når børnesanatorierne i 1962 økonomisk fik *børnehjemsstatus*. Der er sikkert kun grund til at glæde sig over, at udviklingen har medført, at sanatorierne, hvis primære opgave lige til de seneste år var at hjælpe de svagelige børn, nu fortrinsvis er gået over til at hjælpe børn, der alene trænger til forsorg og omsorg, selv om anbringelsestiden for børnene på sanatorierne ofte kun strækker sig over et kortere tidsrum end på børnehjemmene. Denne lykkelige udvikling, som her har fundet sted, vil kun blive anerkendt og påskønnet af alle ansvarlige kredse i Danmark og Grønland.

Bestyrelsens sammensætning bærer endnu præg af dens første nære tilknytning til den danske rigsdag, idet en overvejende del af medlemmerne stadig er parlamentarikere. Der indvælges også medlemmer med særlig grønlandsk sagkundskab. Bestyrelsens formænd har igennem årene været: grosserer *Lemvig-Müller* 1924–37, fhv. kirkeminister *Th. Povlsen* 1937–43, fhv. kirkeminister *V. Fibiger* 1943–47 og siden 1947 fhv. statsrevisor, fru *Lisbet Hindsgaul*.

Medens distriktslægen påtog sig stillingen som behandlende og tilsynsførende læge ved sanatorierne, var det forstanderinden, der forestod såvel pleje som husholdning. Til hjælp havde hun igennem mange år alene grønlandske medhjælpere – kivfat – og først i de senere år blev der ansat assistenter. Forstanderindens stilling var ansvarsfuld og stillede store krav også til rent menneskelige egenskaber. Det arbejde, der her er udført af læger og forstanderinder med deres medhjælpere, har utvivlsomt været medvirkende til ikke alene at forbedre børnenes sundhedstilstand, men også ofte givet dem en påvirkning, der har haft betydning for dem resten af deres liv.

Børnehjemmet „Gertrud Rasks Minde“.

Pastor *Jens Chemnitz* var en af de første, der tænkte på at oprette et børnehjem i Grønland. Så tidligt som i 1913, da han var i Danmark, kunne han ikke frigøre sig for tanken om, hvor elendigt mange grønlandske børn i virkeligheden havde det. Da han kom tilbage til Grønland, mødte han på sine rejser flere forsømte grønlandske børn, der levede under ulykkelige forhold. Disse oplevelser blev afgørende for hans fremtidige planer.

Da *Jens Chemnitz* i 1921 som kommunerådsformand talte ved afsløringen af *Hans Egedes* statue i Godthåb, slog det ham, at det påtænkte børnehjem burde have

Børnehjemmet „Gertrud Rasks Minde“ i Lichtenau.

navn efter Gertrud Rask, som et synligt minde om, hvad hun havde gjort for grøn­lænderne. Ved en bazar i Godthåb i 1923 til fordel for børnehjemmet kom, som allerede omtalt, rigsdagsdelegationen til stede, og her lovede grosserer Lemvigh-Müller ham at støtte planen. Dette blev dog aldrig indfriet.

Under sit ophold 1926–29 i Jakobshavn, hvor han var blevet præst, læste Chemnitz en gribende beretning om den engelske børnesagspioner *George Müller*, „de faderløses fader“ i Bristol,¹⁷ og blev nu klar over, efter hvilke grundsætninger han agtede at drive et børnehjem nemlig:

„Ved tro og tillid til Guds faderlige omsorg, ved vor bøn og andres forbøn og ikke ved personlig at bede mennesker om pengehjælp, idet vi vil stole på, at Gud har magt til at sende os alt det, vi har behov for, og ved at Gud vil velsigne vore hænders arbejde og ad sine uransagelige veje selv vil tale til mennesker og opmuntre dem til at hjælpe os, vil vi således lade Gud udføre arbejdet, og vi vil tjene ham.“

Disse principper er tydeligt og klart inspirerede af George Müller og har igen­nem alle årene været det bærende grundlag for pastor Chemnitz' arbejde.

Efter at pastor Chemnitz i 1936 atter kom til Danmark, fik han en kreds af ven­ner til at interessere sig for sine planer ved at indsamle penge til dette formål. Og da han i 1937 kom til *Fiskenæsset*, besluttede han og hans hustru sig til at tage 6 fat-

tige, forældreløse børn til sig i deres hjem. Dette blev begyndelsen til børnehjemmet „*Gertrud Rasks Minde*“. Indvielsen fandt sted den 30. august 1937. Planerne om bygning af eget hus måtte skrinlægges på grund af krigen. I 1942 blev Jens Chemnitz forflyttet til *Lichtenau*. De tog børnene med sig og fik yderligere to til, der alle blev anbragt i præsteboligen. I 1948 købte Chemnitz det hus, som hans forældre havde boet i. Det blev ombygget og indrettet til det nuværende børnehjem. Der er nu plads til 10 børn. I 1950 blev frk. *Kirsten Kristensen* knyttet til hjemmet som plejemoder.

Med hensyn til børnehjemmets *økonomi* må det bemærkes, at pastor Chemnitz på den forunderligste måde har forstået at skaffe de nødvendige midler til hjemmets drift. Ikke mindre end 16 kredse i Danmark foruden menigheder i Grønland og Danmark støtter regelmæssigt dette arbejde samt en række foreninger og private personer. Den grønlandske landskasse betaler årlig kr. 10.000,- til børnehjemmet, hvis samlede *driftsudgifter* for 1965 androg kr. 48.986,-. Dette svarer til *årlig* kr. 4.898,- pr. barn. Pr. døgn til kr. 13,40 pr. barn. Hertil kommer gaver i form af naturalier og anden ydelse, der unddrager sig beregning.

Det var selvfølgelig en stor glæde, da fonden „*Fædrelandets Vel*“ gav tilsagn om at ville yde et tilskud til opførelse af et helt *nyt* børnehjem, men det blev senere en skuffelse, da dette tilsagn måtte trækkes tilbage. Det var fra fondens side forudsat, at ministeriet kunne godkende placeringen i Lichtenau. Dette kunne ikke ske, da det i så fald ville være i strid med de generelle forudsætninger ved placering af sociale institutioner.

Imidlertid har „*Fædrelandets Vel*“ alligevel fornylig givet tilsagn om et beløb på kr. 50.000,-, som efter fondens ønske skal anvendes til brandsikring og forbedring af børnehjemmet i Lichtenau.

Til slut skal anføres, at landsrådet ved hjemmets 25-års jubilæum eenstemmigt udtalte sin anerkendelse af det store og uegennyttige arbejde, som pastor Jens Chemnitz og hustru fru Valborg Chemnitz havde udført til gavn og velsignelse for mange grønlandske børn.

Dansk Røde Kors børnehjem

Indtil 1952 havde Dansk Røde Kors kun indirekte taget del i børneforsorgsarbejdet i Grønland. Man deltog i stiftelsen af Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn, var igennem mere end 27 år repræsenteret i bestyrelsen og afholdt lønningerne til Røde Kors søstre ved børnesanatorierne lige til det tidspunkt, da Dansk Røde Kors selv gik ind i et direkte børneforsorgsarbejde.

I 1946 nedsatte landsforeningens hovedbestyrelse et særligt *Dansk Røde Kors Grønlandsudvalg* med mig som formand. Der blev i de første år foretaget visse

*Evare fra Kangeq.
Efter maleri af Else Wedege.*

hjelpeaktioner i Grønland, men det var først i 1948, at man undersøgte mulighederne for at gennemføre en større og mere varig opgave. Af denne grund blev Grønlandsudvalget suppleret med kredslæge *Kai Ludvigsen* og læge *Kirstine Ladefoged Jensen*, der begge som tidligere læger i Grønland, var fortrolige med forholdene. Kredslæge Ludvigsen foretog på udvalgets opfordring en rejse i Grønland med henblik på at undersøge muligheden for at gennemføre et socialt betonet arbejde. Det mere sygdomsbekæmpende lå i forvejen hos Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn, medens oprettelse af børnehaver var forbeholdt Red Barnet. Efter at kredslæge Ludvigsen i sommeren 1949 havde berejst det meste af vestkysten, fremkom han med en rapport, hvori han gjorde opmærksom på det særlige behov, der var for børnehjem. Når han kom til

dette resultat, var det de forsørgerløse grønlandske børns triste tilværelse, der fik ham til at fremkomme med sit forslag om tre børnehjem.¹⁸

Der blev nu fra Grønlandsudvalgets side indstillet til hovedbestyrelsen, at der i første omgang blev oprettet to børnehjem i Grønland for forsørgerløse eller nødlidende, men raske børn i alderen 2–14 år. Til dette formål vedtog hovedbestyrelsen enstemmigt at bevilge kr. 700.000,-. Børnehjemmene skulle ledes af forstanderinder, der var sygeplejersker, medens distriktslægen skulle have det lægelige tilsyn. Det af Grønlands styrelse udsendte regulativ for børnesanatorierne skulle også være retningsgivende for hjemmets forhold, herunder offentligt tilsyn. Der blev med en vis ret spurgt, om nu oprettelsen af børnehjem var en privat opgave. I Grønlands-kommissionens betænkning af 1959 anførtes, at oprettelse af børnehjem måtte være en kommunal opgave, som kommunerne dog næppe på daværende tidspunkt var i stand til at magte, og man regnede derfor faktisk med et privat initiativ på dette område.

Til det første børnehjem havde man oprindelig planlagt, at det også skulle omfatte en spædbørnsafdeling, men det måtte opgives på grund af de krav, der i så fald blev stillet af Sundhedsstyrelsen. Det blev en træbygning med alle de moderne bekvemmeligheder, det var muligt at gennemføre. Dansk Røde Kors første børnehjem, som

blev placeret i *Godthåb*, blev indviet den 5. september 1952, selv om det ikke var helt færdigt. Forstanderinde, sygeplejerske, frk. *Dorthea Bengtzen*, ankom nogle uger senere med alle børnene, som havde været i Danmark, hvor Red Barnet i et års tid havde sørget for deres ophold. På hjemmet var der plads til 22 børn. Samtlige udgifter til bygningen af dette hjem blev – bortset fra et mindre beløb – afholdt af Dansk Røde Kors.

Man gik herefter i gang med at planlægge det andet hjem af samme type som hjemmet i *Godthåb*. I december 1955 blev Dansk Røde Kors børnehjem i *Egedesminde* indviet og kom straks i gang. Til dette blev der ydet betydelige tilskud fra Majestæternes fond, den grønlandske landskasse og tipsfonden.

Med hensyn til det tredje børnehjem havde man først været inde på at lægge det i Narssak i det sydlige Grønland, men man valgte *Julianehåb* på grund af bedre skoleforhold. Det blev en vinkelbygning opført i et plan af gasbeton. Der var plads til 24 børn. Det var særdeles velindrettet og blev en type på et børnehjem, som man idag er tilbøjelig til at anvende. Dansk Røde Kors børnehjem i *Julianehåb* blev indviet i 1958. Til finansieringen var der blevet ydet betydelige tilskud fra de samme kilder som til hjemmet i *Egedesminde*. Planen om at oprette et børnehjem i *Nanortalik* måtte desværre opgives af mange grunde.

Når det økonomisk var muligt for Dansk Røde Kors af egne midler at investere henvend kr. 900.000,- i disse bygninger skyldtes det, at der umiddelbart efter krigen var indgået betydelige beløb til Røde Kors formål. Hertil kom som tidligere anført tilskud fra Majestæternes fond og den grønlandske landskasse.

Anlægsudgifter for bygninger og inventar stiller sig således:

Byggeår	Børnehjem	Sengeantal	Byggesum i kr.
1952	Godthåb	22	555.000,-
1955	Egedesminde	22	669.000,-
1958	Julianehåb	24	675.000,-
		ialt 68	1.899.000,-

Da bygningerne er relativt nye, har man ikke anvendt beløb af betydning til modernisering. Brandforsikringssummen pr. 1.1.66 androg kr. 3.670.000,-.

Driftsudgifterne er blevet afholdt af landsforeningens årlige indtægter. Når man ved starten i 1952 regnede med en gennemsnitlig udgift pr. døgn på kr. 8,50 pr. barn, er dette steget væsentligt på grund af prisudviklingen. I 1965 var den tilsvarende udgift kommet op på kr. 24,08, hvoraf kostudgiften androg kr. 3,17 pr. barn pr. dag. Den årlige udgift pr. barn beløb sig til kr. 8.850,-. Disse relativt høje tal for 1965

Prinsesse Margrethes Børnesanatorium i Angmagssalik.

Foto: Preben Boesen

skyldtes dels den almindelige prisstigning og dels den forøgede udgift til et udvidet kvalificeret personale. I de anførte tal er alene medregnet tilskudsberettigede udgifter, medens udgifter til administration afholdes helt af Dansk Røde Kors. Lempelser som fragtfrihed for udsendelser og frirejser for personale svarer til, hvad der gælder for sanatorierne. Der blev lige fra begyndelsen truffet aftale om tilskud fra det offentlige til egentlige driftsudgifter, således ydes der af staten 50 %, af landskassen 40 %, medens Dansk Røde Kors afholder resten. Renteberegning af investeret kapital bliver ikke foretaget. Det samme gælder børnesanatorierne.

Med hensyn til *anbringelseskriteriet* var dette fra begyndelsen klart. Som nævnt er det raske børn, der er forsørgerløse eller nødstedte, der kommer i betragtning. Det er forsorgsudvalgene og de øvrige myndigheder, der efter aftale med forstanderinden anbringer disse børn.

Med hensyn til børn, der på grund af alder *udskrives* fra børnehjemmene (også sanatorierne), er der med landshøvdingen truffet særlig aftale om en betryggende ordning vedrørende placeringen af disse børn.

Et andet problem for børnehjemmene er de *vanskelige børn*, hvorved man eksempelvis forstår børn med nedarvede eller påførte vanskeligheder, milieuskadede, neurotiske eller med anden belastning. Det er forståeligt, at blot et enkelt barn af denne type kan bringe den daglige gode rytme i et hjem ud af balance til skade for raske

børn. I de alvorlige tilfælde er de blevet sendt til Danmark for behandling. Indenfor Grønlandsudvalget var man inde på den mulighed eventuelt at få oprettet et specielt behandlingshjem for disse børn. Der blev derfor på dette udvalgs foranledning i 1964 foretaget en kortlægning af hele dette problem ved udsendelse af skemaer til samtlige komunalbestyrelser. Resultatet af denne undersøgelse blev, at der i Grønland fandtes ca. 100 børn af denne kategori. Materialet blev gennem Ministeriet for Grønland stillet til disposition for det af Direktoratet for Børne- og ungdomsforsorgen i 1965 udsendte rejsehold. Det blev benyttet som et vist udgangspunkt for undersøgelserne. Imidlertid er det sandsynligt, at man som hidtil vil lade behandlingen af disse børn foregå i Danmark. Det må også erkendes, at det af rent personalemæssige grunde endnu ikke er modent til løsning i Grønland.¹⁹

Den *sprogbarriere*, der nu engang eksisterer, kan også give visse vanskeligheder. Det er blevet kritiseret, at man ikke i tilstrækkelig grad har sørget for at lære børnene dansk i børnehjemmene. Hertil må siges, at det må ligge uden for hjemmets opgave at lære børnene dansk, det må være skolernes. Men selvfølgelig er det godt, hvis børnene under opholdet får lejlighed til at anvende deres kundskaber i dansk. Men det bør under alle omstændigheder være rigtigt at værne grønlandsk sprog og kultur.²⁰

Med hensyn til *personalet* bør det bemærkes, at der, i så vid udstrækning som muligt, i de senere år er blevet ansat personer med forspædagogisk uddannelse. Ved hvert børnehjem er der nu ansat et kvalificeret personale på 3 personer foruden det nødvendige antal medhjælpere (kivfat). Uden tvivl vil denne personalepolitik give visse muligheder også for en behandling af de vanskelige børn, der ikke sendes til Danmark.

De børn, der opholder sig på børnehjemmene, er *raske* børn og skal selvfølgelig have lov til at leve et liv som andre børn med åbne kontakter i enhver henseende. De enkelte børn bør have de bedste muligheder for individuel udvikling og trivsel. De skal føle sig hjemme ikke alene i hjemmet, men også i det samfund, de senere som voksne skal leve i.

Det ville være af stor betydning, hvis det kunne lykkes at få oprettet lokale støttekredse til børnehjemmene, helst med mennesker der vil åbne *deres hjem* for børnene for derved at lære dem at kende, komme til at holde af dem og måske blive deres venner for livet. På dette punkt må befolkningen være med i arbejdet.

Når man nu vil prøve at gøre op, hvor langt man er kommet med de opgaver, som man gik i gang med for godt 40 år siden, så kan det idag konstateres, at der takket være det private initiativ ialt er oprettet børnesanatorier og børnehjem med en samlet kapacitet på 208 senge, et i forhold til befolkningens størrelse ikke ringe resultat.

Børn i den ny legestue på børnesanatoriet i Julianehåb.

Foto: G. N. Bugge

Som forholdene nu engang er i Grønland, er det næppe tilstrækkeligt. Men forhåbentlig vil sociale foranstaltninger på andre områder bringe det latente behov noget ned. Det gode resultat, som er opnået, skyldes dels den danske befolknings store offervilje og dels myndighedernes forståelse for sagens vigtighed.

Den dag er måske ikke så fjern, hvor det grønlandske samfund selv vil være i stand til at drive sine egne børneinstitutioner.

Generelle kildeangivelser:

Årsberetninger og regnskaber for *Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn 1925-1965* og for *Dansk Røde Kors* i Tidsskrift for Dansk Røde Kors 1950-1966 samt artikler om Dansk Røde Kors Grønlandsarbejde ved G. N. Bugge i Dansk Røde Kors Tidsskrift, The Red Cross World, vol. XXXIV, No. I, Geneva 1953. Svenska Röda Korsets Tidsskrift, nr. 2, Stockholm 1954. Revue Internationale de la Croix-Rouge, No. 482, Genève 1959. Vie et Bonté, organe officiel de la Croix-Rouge française, No. 101, Paris 1959.

Oplysninger vedr. børnehjemmet »Gertrud Rasks Minde« hidrører dels fra beretninger og regnskaber og dels fra en redegørelse om hjemmets tilblivelse af Jens Chemnitz tilsendt G. N. Bugge i 1966. Og i

øvrigt »Beretninger vedrørende Grønland« 1950-1963. (Endelig kan oplyses, at jeg i min egenskab af formand for Dansk Røde Kors Grønlandsudvalg og som tidligere medlem af bestyrelsen for Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn, de to sidste år som næstformand har haft lejlighed til på nært hold at følge udviklingen siden 1947).

Noter:

- ¹ Knud Oldendow: Socialforsorg i Grønland. Det grønlandske Selskabs årsskrift 1929-30.
Helge Knudsen: De sociale forhold i Grønland. »Grønland« 1960.
- ² H. Ostermann: Elise Motzfeldt Bøggild, Det grønlandske Selskabs årsskrift 1940.
I Atuagagdliutit nr. 23, 1940 retter frk. M. B. d. 5. 2. 1940 en sidste tak for støtte til »Indsamling til Fordel for Trængende i Grønland«, som hun må ophøre med at arbejde for. Det drejede sig om hjælp til gamle, svage, enker og invalider, medens »foreningen« fortsatte med børneforsorgen.
- ³ O. Bendixen: Børneforsorg i Grønland, Børnesagens Tidende, nr. 3, 1927.
- ⁴ A. Bertelsen: Nødlidende Børn i Umanaq Distrikt 1926. Rapport til Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn 1. 9. 1926.
A. Bertelsen: Sundhedsvæsenet i Grønland. Særtryk af Ugeskrift for Læger 1929, nr. 48-50.
- ⁵ Sara Tønnesen: Administrationen af børneforsorgen i Angmagssalik. Det grønlandske Selskabs årsskrift 1939.
- ⁶ S. Barchalia: Sundhedsforholdene i Grønland, Det grønlandske Selskabs årsskrift 1922-23.
- ⁷ J. S. Vanggaard: Med Gertrud Rask til Grønland. Kbhvn. 1923.
- ⁸ R. Tving: Elisa Løve-Østerbye. Det grønlandske Selskabs årsskrift 1944. (Ikke som ang. Carnegifond.).
- ⁹ Regulativ for Foreningen til Hjælp for grønlandske Børns Sanatorium i Sukkertoppen, approberet af Grønlands styrelse 10. 10. 1925. Nyt regulativ 14. maj 1949. jfr. »Kundgørelser vedr. Grønlands styrelse«, nr. 2, 1949.
- ¹⁰ Knud Oldendow: Tilstandene i Grønland 1946, Kbhvn. 1947, p. 42. Som svar på, at børnesanatorierne »burde understøttes af staten« oplyser Oldendow, at der i tiden 1934-46 er blevet udbetalt beløb, der andrager ialt kr. 166.500,- som direkte tilskud fra Grønlands styrelse foruden et overskud ved salg af frimærker på kr. 38.000,-, hertil kommer et i 1946-47 udbetalt tilskud på kr. 11.000,-, hvilket ialt giver ca. kr. 215.000,-.
- ¹¹ Beretning fra den af Sundhedsstyrelsen til Grønland udsendte læge-ekspedition 1947-48. »Beretninger vedr. Grønlands styrelse« nr. 1, 1949, p. 56. Samme beretning gengivet i Grønlandskommissionens Betænkning 4, II, Kbhvn. 1950, p. 58.
- ¹² Erik Erngaard: Grønlandsposten 29.6.61, nr. 14, p. 11 og 24.8.61. nr. 18, p. 1.
- ¹³ H. Simmelsgaard: Grønlandsposten 21.9.61, nr. 20, p. 8.
- ¹⁴ Lisbet Hindsgaul: Grønlandsposten 7.9.61, nr. 19, p. 4.
- ¹⁵ Vera Skalts: Mødrehjælp i Grønland, »Grønland«, nr. 4, 1965, p. 148-150.
- ¹⁶ Rigmor Rørdam Holm: Rejseberetning i uddrag, Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn, årsberetning for 1964, p. 12 (udkom i 1965).
- ¹⁷ George Müllers Levnedsskildring frit oversat fra engelsk efter A. T. Pierson: George Müller of Bristol. »Kirkeklokkens Bibliotek« nr. 11, Kbhvn. 1908. Formentlig baseret på George Müller: A Narrative of some of the Lords Dealings with G. M. written by himself. 9th edition, London 1895, 4. bind (første udgave 1837). Gûtimut tatigingnigdluartoq, Charles R. Parsons-ip George Müller-imik oqaloqatigingningnera, nugterissoq: Frederik Balle. Nûngme 1918.
- ¹⁸ Kai Ludvigsen: Dansk Røde Kors arbejde i Grønland. Det grønlandske Selskabs årsskrift 1951.
- ¹⁹ G. N. Bugge: Dansk Røde Kors parat til forøget indsats i Grønland (om adfærdsvanskelige børn). Grønlandsposten 1966, nr. 5.
- ²⁰ G. N. Bugge: Dansk Hjælpearbejde i Grønland. Børnesagens Tidende 1964.
G. N. Bugge: Adfærdsvanskelige børn på Grønland. Børnesagspædagogen 1966, nr. 9